

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt

2

Sayı

3

Temmuz-Eylül 2000

ISSN: 1302-3284

Kalite Fonksiyon Göçerimi Metodu ve Hizmet İşletmelerine Uyarlanması
Atilla AKBABA

Örgütsel Öğrenme ve Toplam Kalite Yönetimi
Muzaffer AYDEMİR

Rant Kollama Faaliyetlerine Karşı Doğrudan Verimsiz Kar Kollama Faaliyetler
Charles K. ROWLEY
Cev: Haluk EGELİ

Türkiye'de Karhu Yönetiminde Hizmet İçi Eğitim
Hüseyin GÜL

İş Etik Kapsamında Otel Yöneticilerinin Çalışanlara Karşı Etik Sorumluluklarının İzmir'de
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Öğrenimi Gören Öğrencilerin Bakış Açıları ile
Değerlendirilmesi
İzzet KILINÇ

Türkiye'nin Tanıtım Harcamalarının Dış Turizm Talebine Etkileri
Parş ŞAHBAZ

İzmir Büyükşehir Bütününde Mahalle Yönetimleri Profili
Hamit PALABIYIK & Şermin ATAK

Kar Amacı Gütmeyen Yiyecek-İçecek İşletmelerinde İş Doyumunun Analizi
Özkan TUTUNCU

Turizmin Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Etkisinin Analizi
Kamil UNUR

Sigorta İşletmelerinde Maliyet Unsurları ve Maliyet Oluşumu
Tuncer ASUNAKUTLU

Hellenistik Dönem Siyasal Felsefesi
Müslüm TURAN

Balanced Scorecard: Bilgiden Stratejiye Ulaşmada Kullanılabilecek Yeni Bir Araç
Ali Şahin ÖRNEK

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt

2

Sayı

3

Temmuz Eylül 2000

ISSN: 1302-3284

Kalite Fonksiyon Göçerimi Metodu ve Hizmet İşletmelerine Uyarlanması
Atilla AKBABA

Örgütsel Öğrenme ve Toplam Kalite Yönetimi
Muzaffer AYDEMİR

Rant Kollama Faaliyetlerine Karşı Doğrudan Verimsiz Kar Kollama Faaliyetler
Charles K. ROWLEY Çev: Haluk EGELİ

Türkiye'de Kamu Yönetiminde Hizmet İçi Eğitim
Hüseyin GÜL

İş Etiği Kapsamında Otel Yöneticilerinin Çalışanlara Karşı Etik Sorumluluklarının İzmir'de
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Öğrenimi Gören Öğrencilerin Bakış Açıları ile
Değerlendirilmesi
İzzet KILINÇ

Türkiye'nin Tanıtım Harcamalarının Dış Turizm Talebine Etkileri
Pars ŞAHBAZ

İzmir Büyükşehir Bütününde Mahalle Yönetimleri Profili
Hamit PALABIYIK & Şermin ATAK

Kâr Amacı Gütmeyen Yiyecek-İçecek İşletmelerinde İş Doyumunun Analizi
Özkan TÜTÜNCÜ

Turizmin Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Etkisinin Analizi
Kamil UNUR

Sigorta İşletmelerinde Maliyet Unsurları ve Maliyet Oluşumu
Tuncer ASUNAKUTLU

Hellenistik Dönem Siyasal Felsefesi
Müslüm TURAN

Balanced Scorecard: Bilgiden Stratejiye Ulaşmada Kullanılabilecek Yeni Bir Araç
Ali Şahin ÖRNEK

**D.E.Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayın Komisyonu, Basım Kararı, Tarih ve Numarası: 06.04.1999 125 sayılı

Derginin Sahibi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER

Editör
Yrd. Doç. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ

Dergi Yayın Komisyonu
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER
Yrd. Doç. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ
Araş. Gör. Hüseyin GÜL
Araş. Gör. Barış SEÇER

Dizgi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Dizgi Sekreteri
Araş. Gör. Barış SEÇER

- D.E.Ü. S.B.E. Dergisi yılda dört kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

- Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Baskı
Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
Matbaası
Tel: 421 55 90/273
Baskı Yeri, Tarihi: İZMİR-1999

Yazışma Adresi
T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dokuzçeşmeler 35160, Buca, İZMİR

Tel: (232) 420 17 71
Fax: (232) 420 98 49

E-mail: dergi@izmir.sbe.deu.edu.tr
<http://www.sbe.deu.edu.tr>

"EĞİTİMDE KALİTE
HİZMETTE ÖNCÜ"

Cilt 2 Sayı 3

Temmuz-Eylül 2000

Kalite Fonksiyon Göçerimi Metodu ve Hizmet İşletmelerine Uyarlanması
Atilla AKBABA 1

Örgütsel Öğrenme ve Toplam Kalite Yönetimi
Muzaffer AYDEMİR 28

Rant Kollama Faaliyetlerine Karşı Doğrudan Verimsiz Kâr Kollama Faaliyetleri
Charles K. Rowley Çev. Haluk EGELİ 44

Türkiye'de Kamu Yönetiminde Hizmet İçi Eğitim
Hüseyin GÜL 59

İş Etiği Kapsamında Otel Yöneticilerinin Çalışanlara Karşı Etik Sorumluluklarının İzmir'de Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Öğrenimi Gören Öğrencilerin Bakış Açuları ile Değerlendirilmesi
İzzet KILINÇ 94

Türkiye'nin Tanıtım Harcamalarının Dış Turizm Talebine Etkileri
Pars ŞAHBAZ 121

İzmir Büyükşehir Bütününde Mahalle Yönetimleri Profili
Hamit PALABIYIK & Şermin ATAK 150

Kâr Amacı Gütmeyen Yiyecek-İçecek İşletmelerinde İş Doyumunun Analizi
Özkan TÜTÜNCÜ 169

Turizmin Türkiye'nin Ödemeler Dengesine Etkisinin Analizi
Kamil UNUR 192

Sigorta İşletmelerinde Maliyet Unsurları ve Maliyet Oluşumu
Tuncer ASUNAKUTLU 222

Hellenistik Dönem Siyasal Felsefesi
Müslüm TURAN 244

Balanced Scorecard: Bilgiden Stratejiye Ulaşmada Kullanılabilecek Yeni Bir Araç
Ali Şahin ÖRNEK 255

TURİZMİN TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİNE ETKİSİNİN ANALİZİ

Kamil UNUR

ÖZET

Bu çalışmada son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren Türkiye'ye yönelik dış turizm akımının neden olduğu turizm gelirlerinin Türkiye'nin ödemeler dengesine katkısı analiz edilmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle ödemeler dengesi kavramsal olarak incelendikten sonra, turizmin ödemeler dengesi üzerine etkisi özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınmaktadır. Aktif dış turizmin diğer dışsattım sektörlerinden farklı yanları ve avantajları ortaya konmaktadır.

Çalışmada dış turizm bilançosunun ne olduğu, hangi aktif ve pasif kalemlerden oluştuğu incelendikten sonra; Türkiye'nin dış turizm gelir ve giderler rakamları ve bu rakamların dışalım, dışsattım ve ulusal geliri içindeki payları incelenmektedir. Çalışmada son olarak net turizm gelirlerinin cari işlemler dengesi içindeki yeri ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ödemeler Dengesi, Turizm, Dış Turizm Bilançosu, Turizm geliri, Ulusal Gelir, Dışsattım, Dışalım

GİRİŞ

Günümüzde bir çok ülke, özellikle de gelişmekte olan ülkeler ödemeler dengesi bakımından önemli sorunlar yaşamaktadır. Bu sorun genellikle ödemeler dengesinin önemli miktarlarda açık vermesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında temel yol ülkenin dışsattımının artırılmasıdır. Dışsattımın artırılması ise uzun bir süreci, önemli miktarda kaynak ve önemli çabaları gerektirmektedir. Bu nedenle ülkeler göreceli olarak kısa sürede az kaynak ve çabayla sonuç alabilecekleri seçenekleri kullanmak istemektedirler.

Bütün dünyada hızla gelişmekte olan turizm sektörü bir çok ülkenin ilgisini çekmektedir. Çünkü, turizm sektörü ülkelerin ivedi olarak gereksinim duydukları döviz dışsattımının artırılmasına oranla daha kısa sürede, daha az kaynak ve çaba ile yaratma şansına sahip olan bir sektör olarak görülmektedir. Bu nedenle bir çok ülke turizm sektörünü geliştirerek ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için ve ekonomik darboğazlara düşmemek için büyük çaba harcamaktadır. Bu ülkelerden birisi de Türkiye'dir.

Türkiye özellikle 1983 yılından sonra turizmi önemli ölçüde teşvik ederek dış turizm gelirlerini artırma ve bu gelirlerle ödemeler dengesi açıklarını kapatma politikasını benimsemiş görünmektedir. Benimsemiş olduğu bu politikada önemli oranda başarı sağlayan Türkiye için ödemeler dengesini olumlu etkileyen en önemli kalemlerden birisinin turizm olduğu görülmektedir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu çalışma öncelikle literatür taranmasına dayanmaktadır. Elde edilen bilgilerle kavramsal bir çatı oluşturularak ikincil verilerle analize zemin hazırlanmıştır. Daha sonra, ikincil veriler kullanılarak 1990 ile 1999 yıllarını

içine alan 10 yılı kapsayacak şekilde sayısal analizler ve tablolama yöntemi kullanılarak ele edilen veriler ışığında dış turizm gelirlerinin Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri ve veriler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Çalışma dış turizm gelir ve giderlerinin yalnızca ödemeler dengesi içerisinde cari işlemler dengesine katkısının analizi ile sınırlandırılarak ödemeler dengesinin diğer denge kalemlerine etkisi analiz edilmemiştir. Analiz yapılırken analize temel teşkil edecek olan istatistiksel veriler 1989-1999 yıllarını içine alan 10 yıl ile sınırlandırılmıştır.

ÖDEMELER DENGESİ KAVRAMI

Bir ülkenin ödemeler dengesi bilançosu o ülke bireyleri ve işletmeleri ile yabancı ülke bireyleri ve işletmeleri arasında yapılan tüm ekonomik işlemlerin sistematik bir şekilde tutulan kaydı olarak tanımlanmaktadır (Jonnard, 1998: 55).

Olalı ve Timur'un (1988: 90) Turizm Ekonomisi adlı çalışmasında ödemeler dengesi; "belli bir dönemde (genellikle bir yıl) bir ülkenin tüm yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkileri gösteren bir tablo olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir sisteme göre tutulan kayıtlarla düzenlenen bu tablo, belli bir dönemde, bir ülkede oturan kişi ve kurumların diğer bir ülkeye yaptıkları her türlü ödemelerle, o ülkeden yapılan ödemeleri, ülkeler arası her türlü ekonomik işlemleri, dışalım ve dışsatım nedeniyle ortaya çıkan her türlü borç ve alacakları gösterir. Diğer bir anlatımla, bir ülkenin ödemeler bilançosu; o ülkenin belirli bir zaman süresi içindeki bütün ekonomik işlemlerine ait bilanço şeklindeki istatistiksel kayıtları ifade eder." şeklinde tanımlanmaktadır.

Bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemler, ekonomi üzerindeki etkilerine ve birbirlerine benzerliklerine göre guruplara ayrılarak belirli bir sisteme göre ödemeler dengesine kaydedilir. Kayıtların sistematik bir biçimde tutulması, ödemeler dengesi bilançosundan yararlanmada büyük yararlar sağlar (Çakır, 1999: 84)

“Ödemeler dengesi iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm mal ve hizmet hareketlerini ve bu hareketlerin neden olduğu döviz giriş ve çıkışlarını göstermektedir. İkinci bölüm ise, birinci bölümdeki mal ve hizmet hareketlerinin neden olduğu döviz giriş ve çıkışlarında meydana gelen dengesizliklerin açıklanması amacını taşır (Alkin, 1990: 7). Aşağıda tablo 1 ödemeler dengesine, tablo 2 ise ödemeler dengesi bilançosuna örnek örnek olarak verilmiştir.

Kamil UNUR

Tablo 1: YILLAR İTİBARIYLA ÖDEMELER DENGESİ (Milyon \$)

	1996	1997	1998	1999
A. Cari İşlemler Dengesi				
İhracat f.o.b.	32.446	32.647	31.220	29.326
İhracat	23.225	26.261	26.973	26.588
Bavul Ticareti	8.842	5.849	3.689	2.255
Transit Ticaret	379	537	558	483
İthalat f.o.b.	-43.028	-48.005	-45.440	-39.773
İthalat c.i.f.	-43.627	-48.559	-45.922	-40.692
Altın İthalatı	-1.672	-1.867	-1.761	-1.079
Transit Ticaret	-347	-492	-514	-442
Nüvün ve Sigorta	2.618	2.913	2.757	2.440
DIŞ TİCARET DENGESİ	-10.582	-15.358	-14.220	-10.447
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	14.628	21.273	25.802	18.748
Turizm	5.650	7.002	7.177	5.203
Faiz Gelirleri	1.577	1.900	2.481	2.350
Diğer	7.401	12.371	16.144	11.195
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-10.930	-13.419	-15.325	-14.840
Turizm	-1.265	-1.716	-1.754	-1.471
Faiz Ödemeleri	-4.200	-4.588	-4.823	-5.450
Diğer	-5.465	-7.115	-8.748	-7.919
Toplam Mal ve Hizmetler	-6.884	-7.504	-3.743	-6.539
Karşılıksız Transferler (Özel):	-3.892	4.552	5.568	4.813
Göçmen Transferleri	0	0	0	0
İşçi Gelirleri	3.542	4.197	5.356	4.529
Diğer	350	355	212	284
Karşılıksız Transferler Çıktıları (Özel)	0	0	0	0
Karşılıksız Transferler (Resmi):Net	555	314	159	362
İşçi Gelirleri	48	32	41	47
Diğer (1)	507	282	118	315
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-2.437	-2.638	1.984	-1.364
B. Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)	8.763	8.737	448	4.671
Doğrudan Yatırımlar (NET)	612	554	573	138
Portföy Yatırımları (NET) (2)	570	1.634	-6.711	3.429
Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	1.636	4.788	3.985	345
Kullanımlar	6.048	9.905	11.505	11.036
Ödemeler	-5.685	-6.095	-8.174	-10.560
Kredi Mektuplu DTH (Dresdner)	1.273	978	654	-131
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	5.945	1.761	2.601	759
Varlıklar (Net)	331	-1.750	-1.464	-2.571
Yükümlülükler (Net)	5.414	3.511	4.065	3.330
C. Net Hata ve Noksan	-1.781	-2.755	-1.985	1.899
D. Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0

1)
(2)

TURİZMİN TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİNE ETKİSİNİN ANALİZİ

E. Karşılık Kalemleri	0	0	0	0
GENEL DENGE	4.545	3.344	447	5.206
F. Rezerv Hareketleri	-4.545	-3.344	-447	-5.206
Fon Nezdindeki Varlıklarımız	0	0	0	-112
IMF(3)	0	-28	-231	520
Resmi Rezervler	-4.545	-3.316	-216	-5.614

- 1) Türkiye'nin yurtdışına yaptığı hibe ve yardımları içermektedir.
 2) Tahvil ihracı yoluyla sağlanan krediler ve menkul kıymet alım-satımını içermektedir.
 (3) Kur farkından arındırılmıştır.
 (P) Program.

Kaynak: T.C. Başbakanlık hazine Müsteşarlığı (1)

Ödemeler dengesi bir bilanço olmakla birlikte, kalemler aktif ve pasif olarak ayrılmamakta ve alt alta yazılmaktadır. Dolayısıyla aktif kalemleri pasif kalemlerden ayırmak için ülkeden döviz çıkışına neden olan kalemlerin başına eksi (-) işareti konmaktadır (Salvatore, 1990: 421).

Tablo 2: Bir Ulusal Ekonominin Dış Hesaplar Bilançosu

Gelirler	- Giderler	Sonuç
Cari İşlemler Dışsatım	Cari İşlemler Dışalım	Dış Ticaret Dengesi (görünen kalemler)
+ Görünmeyen gelirler	Görünmeyen giderler	Görünmeyen Kalemler Dengesi
		Cari İşlemler Dengesi
+ Sermaye Girişleri Kamu ve Özel Sermaye Girişleri	Sermaye Çıkışları Kamu ve özel sermaye Çıkışları	Net Sermaye Hareketleri Ödemeler Bilançosu Fazlası ya da Açığı (Net)

Kaynak: İçöz ve Kozak, 1998: 187

Bütün ekonomik işlemler ödemeler bilançosunun ya alacak ya da borç kısmında gösterilmektedir. Ülke sakinlerine yabancılar üzerinde parasal bir alacak hakkı doğuran işlemler ödemeler bilançosunun alacak işlemleridir. Bunun tersine, yabancılar yerli sakinler üzerinde parasal bir alacak hakkı

doğuran işlemler ise ödemeler bilançosunun borç kısmına girmekte ve eksi işaretiyle belirtilmektedirler (Çakır, 1999: 83). Ülkenin yaptığı mal ve hizmet dışsatımı, ülkeye yapılan karşılıksız yardımlar, ülkenin diğer ülkelere yönelik tahvil ve hisse senedi ihracı ve ülkeye giren yabancı sermaye ülkenin ödemeler bilançosunun alacak kısmında yer alan ekonomik işlemlere örnek olarak gösterilebilir.

Bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemlerden elde ettiği gelirler giderlerinden fazla ise ödemeler bilançosu fazla, aksi gerçekleştiğinde ise ödemeler bilançosu açık vermektedir. Ülkenin ödemeler bilançosunun aktif ve pasif toplamları birbirine eşitse o ülkenin dış ticaret dengesinin oluştuğu görülür.

TURİZMİN ÖDEMELER DENGESİNE ETKİSİ

Turizm, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından şiddetle ihtiyaç duyulan döviz girdisi sağlayan, istihdam olanakları yaratarak işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunan bir ekonomik faaliyet olarak kabul edilmektedir. Öyle ki, Türkiye'nin de içinde bulunduğu kimi ülkeler turizmi başlı başına bir ekonomik gelişme aracı olarak kabul etmişler ve yetersiz ekonomik kaynakların önemli bir bölümünü turizmin gelişimine ayırmışlardır. Örneğin, 1991 yılında Türkiye'de yapılan toplam sabit sermaye yatırımlarının % 4 turizm alanındaki sabit sermaye yatırımları oluşturmaktadır (Karabulut ve Düzgünoğlu, 1999: 61). Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için temel şart dışsatımın artırılmasıdır (İçöz, 1987: 21). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin turizmi ekonomik kalkınma aracı olarak kullanmak isteme nedenlerinden birisi; turizmin görünmeyen dışsatım olarak söz konusu ülkeler için önemli miktarda gelir yaratması olduğu söylenebilir.

Birçok ülke için önemli miktarlarda görünmeyen dışsattım geliri sağlayan turizm, diğer dışsattım sektörlerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Sadler and Archer, 1974: 2-3; Schneider, 1976: 9-10; Leiper, 1979: 397-403 den aktaran Mathieson and Wall, 1993: 38-39):

1. Bankacılık ve sigortacılık sektöründe olduğu gibi turizm sektöründe de bir yerden başka bir yere gönderilen somut bir ürün söz konusu değildir. Gerçekte turizm, müşterinin ürünün üretildiği yere gelip bizzat ürünü tükettiği birkaç sektörden birisidir.

2. Turizmin görünmeyen ihracat olarak bir başka özelliği, ülkenin sahip olduğu uluslararası ulaştırma işletmelerinin ödediği navlun hariç ülke turistik ürün dışsattımı için herhangi bir navlun ödememektedir.

3. Turizm ürününün bir çok parçadan oluşması nedeniyle turizm, ulusal ekonomi içindeki bir çok sektörü etkilemektedir. Örneğin, turist harcamaları otelleri, alışveriş merkezlerini, restoranları, rekreasyon hizmeti veren işletmeleri, ulaştırma işletmelerini vb. gibi bir çok sektörü doğrudan etkilerken; yerel yönetimlerin gelirleri, altyapı hizmetleri vb. gibi alanları dolaylı olarak etkilemektedir.

4. Turizm hem mevsimsel dalgalanmaların yaşandığı hem de olumlu iç ve dış gelişmelerden yavaş, olumsuz iç ve dış gelişmelerden ise çok çabuk etkilenen bir sektördür. Dolayısıyla turizm istikrarsız bir dışsattımdır.

5. Turizm sayesinde dışsattımı olanaklı olmayan jeo-ekonomik varlıklar, sosyo -kültürel varlık, değer ve olaylar ile spesifik bazı hizmetlerin dışsattımı yapılmakta ve ülkeye döviz girişi sağlanmaktadır (Olalı ve Timur, 1988: 97).

6. Turizm ürününün bir başka özelliği ise ürün pazarlanmasındaki farklılıktır. Diğer dışsatım ürünleri fuarlarda somut bir ürün olarak sergilenebilirken, soyut nitelik taşıyan turizm ürünü sergilenememektedir. Acentalar aracılığı ile satılan turizm ürünü sözlü tanıtım ve poster, slayt, film, broşür vb. gibi görüntülü araçlar yardımıyla satılır (Edgell, 1993: 13).

Dış turizm gelirleri özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri için çok önemlidir. Çünkü, Turizm gelirleri dış ülkelerden alınan ekonomik yardımlara göre çok önemli üstünlüklere sahiptir. Politik ve ekonomik kısıtlamalardan uzaktır ve herhangi bir baskı aracı olarak kullanılamaz. Diğer taraftan turizm, tarımsal ürün ve hammadde dışsatımından da çok daha fazla bir üstünlüğe sahiptir. Her şeyden önce turizm mal ve hizmetlerinin fiyatları, gelişmekte olan ülkelerin geleneksel dış satım ürünlerinin fiyatlarına oranla çok daha fazla kendi denetimi altındadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkenin dışsatımı için bir çeşitlendirme olanağı yaratmakta ve döviz gelirlerindeki büyük dalgalanmaları ortadan kaldırmaktadır. Genellikle turizm, yarattığı her birim döviz için diğer endüstrilere oranla daha az dış girdi, yani döviz çıkışı gerektirir. Dolayısıyla, turizm dövizlerinin daha büyük bir kısmı imalat endüstrilerinin geliştirilmesinde veya dış borçların kapatılmasında kullanılabilir (Barutçugil 1986: 34).

Daha önce belirtildiği gibi, görünmeyen bir dışsatım olarak turizm gelirleri gelişmekte olan ülkeler için gerek duyulan döviz girdisini sağladığı ve diğer dışsatım ürünlerine karşı avantajları olduğu için bir çok ülke dış turizm gelirlerini artırmak için çaba harcamaktadırlar.

Turist çeken ülke için görünmeyen dışsatım, turist gönderen ülke içinse görünmeyen dışalım olan turizm, hem turist gönderen hem de turist çeken ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Turizm para

akımları açısından genellikle turist gönderen bölgede kazanılan ve tüketim dışı kalan yada tasarruf edilen paranın gidilecek yörede harcanması olarak tanımlanır. Uluslararası düzeyde bu durum örneğin, Almanya da kazanılan paranın Türkiye'de harcanması anlamına gelmektedir. (İçöz ve Kozak, 1998: 186).

Bugün dünyada hem ödemeler dengesi fazla veren Japonya gibi ülkelerin hem de ödemeler dengesi açık veren Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerin turizmi ulusal seviyede teşvik etmelerinin temel nedeni; turizmin ödemeler dengesine her iki ülke açısından da katkıda bulunmasıdır .

Japonya gibi ödemeler dengesi fazla veren ülkeler, bu fazlalığın enflasyona neden olmaması ve eritilmesi için vatandaşlarının uluslararası turizme katılmalarını teşvik etmektedirler.

Ödemeler dengesi açık veren ülkeler ise, ödemeler dengesi açıklarını kapatmak istemektedirler. Çünkü, ödemeler dengesindeki bir bozukluk gelir, istihdam ve fiyatlara yansımaktadır. Bu nedenle ödemeler dengesi politikası gerek dış ekonomi politikası ve gerekse genel ekonomi politikası içinde önemli bir yere sahiptir (Karlak, 1999: 425). Dolayısıyla, ödemeler dengesi açık veren ülkeler ödemeler dengesindeki açıkları en aza indirmek için hem ülkelerine gelen turist sayısını artırmak hem de gelen turistlerin daha fazla para harcamalarını sağlamak için turizmi teşvik etmektedirler.

Gelişmekte olan ülkeler için uluslararası turizmin geliştirilmesi, gereksinim duyulan yabancı para (döviz) gelirlerinin artırılması açısından diğer sektörlere kıyasla üç temel üstünlüğe sahiptir. (Pearce, 1992:195). Bu üstünlükler şunlardır:

1. Turizm, sürekli büyüyen bir endüstridir.

2. Turizm pazarı, imalat ve diğer temel mal pazarlarının aksine göreceli olarak daha az korunmaktadır. Dahası turizm pazarı tüketicilerin turistik ürünü tüketmek için üretim yerine gitmek zorunda oldukları bir pazardır. Dolayısıyla ithal ikamesi daha etkindir.

3. Turizm, bir çok ülke açısından hem ekonominin çeşitlenmesi hem de geleneksel dışarıya bağımlılığın azalması anlamına gelmektedir.

Turizm bir anlamda dengeleyici ve eşitlik sağlayıcı bir fonksiyon olarak hem farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkeler arasındaki, diğer bir deyişle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik dengesizliklerin giderilmesine uluslararası ticaretin dengeleyici bir elmanı olarak yer alır hem de aynı ülkenin farklı gelişmişlik düzeylerine sahip çeşitli coğrafi bölgeleri arasında dengeleyici bir faktör olarak görev yapar.

Turizmle ilgili olarak ülkenin turistik döviz kazançları, turistik döviz kayıplarından daha fazla olduğu sürece turizmin ödemeler dengesine olumlu katkısından söz etmek olasıdır. Giderlerin gelirlerden büyük olması durumunda bu etki olumsuz yani negatif yönde olacak ve eğer ülkenin ödemeler dengesi açık veriyorsa bu açık daha da büyüyecektir (İçöz 1987: 28).

Günümüzde “uluslararası turizmin yarattığı döviz hareketleri, turist gönderen ülkenin döviz talebini, turist kabul eden ülkenin ise döviz arzını artırıcı bir rol oynar. Ancak, turizmin döviz arz ve talebini etkileyerek dış ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratması, diğer bir deyişle sektörün net döviz gelir payı bazı koşullara bağlıdır” (Olalı ve Timur, 1986:39):

Birinci koşul; elde edilen dövizler için yapılan döviz giderleri ile döviz gelirleri arasındaki oran 1'den küçük olmalıdır. Örneğin,

$$\frac{\text{döviz\_gideri}}{\text{döviz\_geliri}} < 1$$

İkinci koşul; gerçek değişim oranının 1'den büyük olmasıdır. Net turizm döviz kazançlarının, bu kazancı sağlamak için yapılan ve ulusal para ile belirtilen toplam giderlerden fazla olması gerekmektedir. Örneğin,

$$\frac{\text{turistik\_döviz\_girdileri}}{\text{turistik\_toplam\_giderler}} > 1$$

Üçüncü koşul; turizm sektörünün döviz kazancı payının, söz konusu ülkede turizm sektörü bulunmaması halinde getireceği dövizden daha fazla olmasıdır. Bu durum ancak;

- Turizm sektörünün gerçek değişim oranının dışsattım sektörlerinden yüksek olması veya bir bölgesel ürünün turistlere satılması sonucu sağlanacak dövizin fiilen dışsattımında getireceği dövizden fazla olması,

$$\left(\frac{\text{turistik\_ürün\_tüketimi}}{\text{ürün\_ihracatı}} > 1 \right)$$

- Turizm sektöründe elde edilen net döviz gelirlerinin diğer sektörlerde kazanılan ya da ithal ikamesi yaratan sektörlerde sağlanan döviz tasarruflarından fazla olması halinde söz konusu olabilir.

$$\left(\frac{\text{net\_turizm\_gelirleri}}{\text{döviz\_transferleri}} > 1 \right)$$

Turizmin ödemeler dengesi üzerindeki etkileri iki şekilde olmaktadır (Mathieson ve Wall 1993:54):

1. Ülke vatandaşlarının turist olarak yurt dışına çıkmalarının yarattığı etkiler.
2. Turist olarak ülkeye gelen yabancıların neden olduğu etkiler.

Turizmin ödemeler dengesi üzerindeki çift yönlü etkisini bir başka yazar şu

şekilde dile getirmektedir (Birkan 1995:26): “Turizm her ülke için mutlaka çift yönlü trafiği olan bir konudur. Her ülke mutlaka dışarıya turist gönderdiği gibi dışarıdan da turist kabul eder. Bu nedenle turizm gelir-gider dengesi, dış ödemeler dengesinde önemli bir rol oynar. Gelişmekte olan ülkeler için turizm endüstrisini geliştirerek turizm gelirlerini artırmak, diğer konularda ihtiyaç duyulan ithal mallarının dış ödemeler dengesinde yarattığı farkı gidermek bakımından çok önemlidir”.

Ülke vatandaşlarının turist olarak yurt dışına çıkmaları, ülkede bulunan

döviz miktarının azalması anlamına gelmekte ve dolayısıyla ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan yabancıların turist olarak ülkeye gelmeleri ülkeye döviz kazandırmakta ve ülkenin ödemeler dengesini olumlu etkilemektedir. Turizmin bir ülkenin ödemeler dengesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmasının nedenleri hiç şüphesiz sadece o ülkeye giriş-çıkış yapan turistlerin sayısına ve harcadıkları döviz miktarına bağlı değildir. Çünkü turizm olayı gerçekleşirken, gerek ev sahibi ülkeler turizm sektörünü canlandırmak ve yabancı girişini artırmak amacı ile birtakım turizm amaçlı

anıtma ve reklam, yurt dışında turizm amaçlı birtakım yatırım vb. gibi faaliyetler yapmaktadırlar. Turist gönderen ülkelerde yine ev sahibi ülkeler de eşitli turistik yatırımlar ve birtakım özel tüketim malları dışsatımı gerçekleştirirler. Bu karşılıklı turizmle bağlantılı ekonomik ilişkiler sonucu turist gönderen ve turist çeken ülkeler arasında ek döviz giriş ve çıkışları olmaktadır (İçöz 1987:30). Dolayısıyla turizmin ödemeler dengesine katkısını bütününüyle ortaya konması yukarıda belirtilen kalemlerin de dikkate alınmasıyla olası olmaktadır. Bu nedenle Airey, (1978: 4-5'den aktaran Mathieson and Vall 1993: 55) turizmin ödemeler dengesi üzerine etkisini birincil, ikincil ve üçüncül etkiler olmak üzere üç grupta incelemektedir:

Birincil etkiler ülkeye turist olarak gelen yabancıların ülke içinde ve ülke vatandaşlarının turist olarak yurt dışına çıkışlarında konaklama, ulaştırma, eğlence, yeme-içme, alışveriş vb. gibi faaliyet ve gereksinimler için birinci elden yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla birincil etkilerin ölçülmesi göreceli olarak daha kolaydır. Turistler yoluyla ülkeye giren ve ülkeden çıkan döviz miktarı arasındaki fark ülke yararına pozitifse, ödemeler dengesini olumlu yönde; fark negatifse ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir.

Karmaşık ve ölçülmesinin zor olmasından dolayı çoğu zaman ödemeler dengesi dışında kalan ikincil ve üçüncül etkileri üç grup altında incelemek olasıdır:

1. *Doğrudan ikincil etkiler:* Ülke dışında yapılan pazarlama harcamaları, görünen turistik dışalım, seyahat acentalarının komisyonları, yabancı yatırımcılara ödenen kar payları ve faiz ödemeleri ve havayolu şirketlerinin personeline ödedikleri paraların yurt dışında harcanan kısımları doğrudan ikincil etkilerdir. Havayolu şirketleri, oteller vb. turizm işletmeleri

turistlerin gereksinimlerini karşılamak için birçok malın dışalımını yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu sızıntılar diğer bir deyişle dışalımlar nedeniyle ülke dışına giden döviz ödemeler dengesini olumsuz yönde etkileyecektir.

2. *Dolaylı ikincil etkiler*: Turistlerin ilk elden yaptıkları harcamaların ikinci kez el değıştirmesi dolaylı ikincil etki olarak adlandırılır. İlk aşamadaki turistik hizmetlerden elde edilen gelirler, diğer mal ve hizmet arzında bulunan işletmelere akacaktır. İşletmeler elde ettikleri gelirin bir kısmını üretimde kullanacaklardır. Bu işletmelerin üretimi ise, eğer dışalım mallarına bağılı ise tekrar ev sahibi ülkeden dışalım mallarına bağılı olarak döviz çıkışına neden olacaktır. Dolayısıyla, turistlere mal satan bu işletmelerin yaptığı dışalım ödemeler dengesini etkileyecektir.

3. *Uyarılmış ikincil etkiler*: Turistik harcamalar ekonomi içerisinde dolaşırken, bunlar turistik mal ve hizmet üreticilerine ve onların personeline ücret, maaş ve kira geliri olarak yapılan ödemeleri artıracaktır. Bu işletmelerdeki yabancı kaynaklı işgücünün oranı yurtdışına çıkacak ödemelerin oranını da belirleyecektir.

Turistlere yönelik olarak turist çeken ülkenin yaptığı dışalım ve turist gönderen ülkenin yaptığı dışsatım gibi turistik harcamalar tarafından doğrudan başlatılmayan ekonomik faaliyetlerin, bir ekonomi içerisindeki etkileri üçüncül etkiler şeklinde adlandırılmaktadır.

Turizmin ödemeler dengesi üzerindeki ikincil ve üçüncül etkilerinin ayrıntılı olarak saptanabilmesi çok zordur. Bu nedenle turizmin etkileri araştırılırken daha çok birincil etkiler üzerinde durulur. İkincil etkiler ise daha çok turizmin gelir, istihdam, katma değer, devlet gelirleri ve harcamaları gibi

etkilerinin hesaplanması ile bulunmaya çalışılır. Dolayısıyla ödemeler dengesinde turizm kalemleri çok ayrıntılı değildir.

DIŞ TURİZM BİLANÇOSU

Ödemeler dengesi belli bir dönemde bir ülkenin diğer ülkelerle olan tüm ekonomik işlemlerini ana başlıklar altında toplam olarak ortaya koyduğundan, ekonomik ilişki kapsamına giren mal ve hizmetlerin çeşitleri bakımından ayrıntılı bir incelemeye gereksinim duyulduğunda ayrı ayrı bilançolar düzenlenmesi gerekir. Bu amaçla, ülkeler arasındaki mal hareketleri için “dış ticaret bilançosu”, hizmet hareketleri için “hizmetler bilançosu”, ve sermaye hareketleri için de “sermaye bilançosu düzenlenir. Aynı şekilde bir ülkenin diğer ülkelerle olan turistik ilişkilerinden doğan döviz hareketleri için de dış turizm bilançosu düzenlenir (Olalı ve Timur, 1988: 92).

Görünmeyen kalemler altında yer alan dış turizm hesabına ait bütün gelir ve giderler dış turizm bilançosunda gösterilmektedir. Dış turizm bilançosu bir ülkenin belirli bir süre içerisinde (bu süre genellikle bir yıldır) diğer ülkelerle olan turistik ilişkileri sonucunda oluşan turistik gelir ve giderlerini gösteren bir tablodur. Turizm bilançosunun içeriği konusunda kesin bir model yoktur. Ülkeler genellikle değişik turizm bilançosu modelleri düzenlemelerine karşın, turizm bilançosunun içeriği konusunda iki temel model kullanılmaktadır (Tarhan, 1996; 21):

Dar anlamda turizm bilançosu, turistlerin doğrudan yaptıkları harcamalar sonucu oluşan turizm gelir ve giderlerinden oluşmaktadır.

Geniş anlamda turizm bilançosu ise, sadece turistlerin yaptıkları harcamalardan doğan gelir ve giderleri değil aynı zamanda diğer kişi ve kuruluşların turizm ile ilgili yaptıkları tüm işlemlerden doğan gelir ve

giderlerden oluşmaktadır. Örneğin; bir seyahat acentasının yaptığı işlem, yabancı bir turizm yatırımcısının yaptığı kar transferi ve herhangi bir turizm işletmesinde çalışan yabancı bir işgörenin aldığı maaştan ya da ücretten tasarruf ettiği kısmı kendi ülkesine transfer etmesi gibi işlemler.

Her ne kadar dış turizm bilançosunun içeriği konusunda standart bir model yoksa da; geniş anlamdaki turizm bilançosunu oluşturan kalemler tablo 3'de örnek dış turizm bilançosunda gösterilmiştir.

Tablo 3: DIŞ TURİZM BİLANÇOSU

AKTİF (Döviz Girdileri)		PASİF (Döviz Çıktıları)	
1. Turistlerin konaklama giderleri	DEĞER	1. Vatandaşların dış ülkeler-deki konaklama giderleri	DEĞER
2. Turistlerin ulaştırma hizmetlerine yaptığı ödemeler		2. Vatandaşların dış seyahat-lerde yabancı ulaştırma işletmelerine yaptıkları ödemeler	
3. Turistlerin yeme-içme için yaptığı ödemeler		3. Vatandaşların yurt dışında-ki yeme-içme harcamaları	
4. Turistik tüketim malları dışsatımı		4. Turistik tüketim malları dışsalımı	
5. Turistik amaçla yurt dışından gelen sermaye		5. Turistik yatırım amacıyla yurt dışına çıkan sermaye	
6. Dış ülkelerdeki turizm yatırımlarından kar transferleri		6. Yabancı turizm yatırımcılarının kendi ülkelerine kar transferleri	
7. Yabancılara kiralanan turizm tesislerinin kira gelirleri		7. Yabancı ülkelerde kiralanan turizm amaçlı tesislerin kira ödemeleri	
8. Yurt içinde eğitilen abancı turizm persone-linin eğitim demeleri ve diğer harcamalar		8. Yurt dışında eğitilen turizm personelinin eğitim ve diğer giderleri	
9. Yabancıların yaptıkları turizm amaçlı reklam ve tanıtma harcamaları		9. Dış ülkelerde yapılan turistik amaçlı reklam ve tanıtma giderleri	
10. Yabancı turizm işletmelerinden alınan komisyonlar		10. Yabancı turizm işletmelerine yapılan komisyon ödemeleri	
11. Dış ülkelerin ulusal turizm ve tanıtma bürolarının yaptığı tüm harcamalar		11. Dış ülkelerde açılan ulusal turizm ve tanıtma bürolarının tüm giderleri	
12. Yabancı seyahat bürolarının giderleri		12. Dış ülkelerdeki seyahat bürolarının giderleri	
13. Yabancıların ulusal banka ve sigorta kuruluşlarına yaptıkları komisyon ve prim ödemeleri,		13. Vatandaşların dış ülkelerdeki banka ve turizm sigorta işletmelerine yaptığı çeşitli komisyon ve prim ödemeleri	
14. Yabancıların rehberlik hizmetleri için yaptıkları ödemeler		14. Vatandaşların dış ülkelerde rehberlik hizmetleri için yaptığı ödemeler	
15. Yabancıların eğlence yerlerindeki harcamaları		15. Vatandaşların yurt dışında eğlence yerlerinde yaptığı harcamalar	
16. Turistlerin park, müze ve benzeri yerler için ödedikleri giriş ücretleri		16. Vatandaşların yurt dışında park, müze ve benzeri yerler için ödedikleri giriş ücretleri	
17. El sanatları ve hediyelik eşya satışları		17. Hediyelik ve hatıra eşya satın alımları	
18. Diğer döviz girdileri		18. Diğer döviz çıktıları	
Toplam		Toplam	
Alacak bakiyesi		Alacak bakiyesi	
Toplam		Toplam	

Kaynak: Kozak, vd., 1997: 61

Diğer bütün bilançolarda olduğu gibi, yıllık olarak düzenlenen dış turizm bilançosunun sonucu da üç şekilde olabilir:

1. *Denk Dış Turizm Bilançosu:* Bir yıl içerisinde uluslar arası turistik

hareketler sonucunda ülkeye giren döviz ile ülkeden çıkan döviz miktarının eşit olması durumunda denk dış turizm bilançosu oluşmaktadır. Denk dış turizm bilançosunun ülkenin ödemeler dengesine olumlu yada olumsuz herhangi bir katkısı olmamaktadır.

2. *Aktif Dış Turizm Bilançosu:* Bir yıl içerisinde uluslar arası turistik

hareketler sonucunda ülkeye giren döviz miktarının ülkeden çıkan döviz miktarından fazla olması durumunda dış turizm bilançosunda ülke lehine bir fazlalık oluşmaktadır. Bu durum Japonya gibi istisnalar hariç tüm ülkeler tarafından arzulan bir durumdur. Çünkü, dış turizm bilançosundaki fazlalık ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında kullanılmaktadır.

3. *Pasif Dış Turizm Bilançosu:* Bir yıl içerisinde uluslararası turistik

hareketler sonucunda ülkeye giren döviz miktarının ülkeden çıkan döviz miktarından az olması durumunda dış turizm bilançosunda ülke aleyhine bir açık oluşmaktadır. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi Japonya gibi istisnalar hariç tüm ülkeler tarafından istenmeyen bir durumdur. Çünkü dış turizm bilançosunun açık vermesi ülkenin ödemeler dengesi açıklarını artıran bir rol oynar.

TÜRKİYE ÖRNEĞİNİN ANALİZİ

Bir çok ülke gibi Türkiye de dış turizm bilançosunun ülke lehine fazla vermesini sağlamak için bir taraftan reklam-tanıtım ve turizm yatırımlarının teşvik edilmesi gibi çeşitli araçları kullanarak dış turizm gelirlerini artırmaya çalışırken; diğer taraftan, pasaport harçlarının artırılması ve dış seyahat vergilerinin artırılması gibi çeşitli ekonomik araçları kullanarak yurt dışına çıkacak vatandaşların sayısını azaltarak; dış turizm giderlerini azaltmaya çalışmaktadır. Türkiye özellikle 1980'li yıllardan itibaren turizmi ekonomik gelişme için itici bir güç ve ekonomi politikasının önemli ayaklarından birisi olarak kabul etmiş ve bu amaçla Turizm Teşvik Kanunu çıkararak yetersiz ekonomik kaynakların önemli bir bölümünü turizmin gelişimine ayırmıştır.

Bu çabalar sonucunda hızlı bir gelişme göstererek Türkiye'nin en genç ve en dinamik sektörlerinden birisi haline gelen Türk turizm sektörü günümüzde ilişki içerisinde olduğu diğer sektörler de dikkate alındığında; Türkiye'nin lokomotif sektörlerinden birisidir denebilir.

Tablo 4: Dış Turizm ve Dış Seyahat Gelir ve Giderleri (Milyon Dolar)

Yıllar	T. Gelirleri	T. Giderleri	Net Turizm Geliri
1990	3.225	520	2.705
1991	2.654	592	2.062
1992	3.639	776	2.863
1993	3.959	934	3.025
1994	4.321	866	3.455
1995	4.957	911	4.046
1996	5.650	1.265	4.385
1997	7.002	1.716	5.286
1998	7.177	1.754	5.423
1999	5.203	1.471	3.732

Kaynak: DİE (2).

Tablo 4'te de görüldüğü gibi 1990-1999 yılları arasında Türkiye'nin turizm gelirlerinde zaman zaman gerilemeler yaşanmasına karşın sürekli bir artış eğilimi söz konusudur. Öyle ki, 1990 yılından 1998 yılına kadar geçen sekiz yıl içerisinde net turizm gelirlerindeki artış oranı % 272,23'tür. Gelirlerde görülen gerilemelerde 1991 Körfez krizi ve 1999 yılında terör örgütü liderinin yakalanması sonucu turizmin içine düştüğü krizin katkısı olduğu söylenebilir. Aynı yıllar arasında yurt dışına çıkan ülke vatandaşlarının yaptıkları toplam harcamalarda da benzer bir durum söz konusudur. Dış turizm giderlerinde bir önceki yıla göre 1994 ve 1999 yıllarında gerileme görülmektedir. Dış turizm giderlerinin düşmesi ilk bakışta Türkiye açısından her ne kadar olumlu bir gelişme gibi görünse de bu düşüşlerin nedenine bakıldığında, gerçekte olumsuz ekonomik gelişme sonucu oluşan bir durum olduğu ortadadır. Bu gerilemelerin en önemli nedeninin söz konusu yıllarda Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler olduğu söylenebilir. Tablo 5'te verilen ulusal gelir rakamlarına bakıldığında 1994 ve 1999 yıllarında önemli oranda düşüşler yaşandığı, diğer bir anlatımla bu yıllarda Türk ekonomisinin büyüme yerine küçüldüğü açık olarak görülmektedir. Dolayısıyla ulusal gelir ile dış turizm giderleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle, Ulusal gelir artışı dış turizm giderlerinde bir artışa neden olurken, ulusal gelirin düşmesi dış turizm giderlerinin de düşmesine neden olmaktadır.

Tablo 5: Turizm Gelirlerinin Ulusal Gelir ve Dışsatım İçindeki Payı

Yıllar	Ulusal Gelir (UG) (\$ milyon)	Turizm Geliri (TG _T) (\$ milyon)	TG _T /UG (%)	Dışsatım Geliri (DG) (\$ milyon)	TG _T /D _S G (%)
1990	150.736	3.225	2,13	12.959	24,88
1991	150.168	2.654	1,77	13.593	19,52
1992	158.121	3.639	2,30	14.715	24,72
1993	178.717	3.959	2,22	15.345	25,79
1994	132.298	4.321	3,27	18.106	23,86
1995	170.076	4.957	2,91	21.636	22,91
1996	181.821	5.650	3,11	23.225	24,32
1997	192.438	7.002	3,63	26.261	26,66
1998	206.559	7.177	3,47	26.973	26,60
1999	185.700	5.203	2,80	26.588	1,56

Kaynak: DİE (2), TCMB (3) ve TC. Başbakanlık Hazine müsteşarlığı (1)

Ödemeler dengesinin açık vermesi özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ödeme güçlükleriyle karşı karşıya kalmasına neden olmakta ve bu dış ödeme güçlükleri, ülke ekonomilerini darboğazlara sürüklemektedir. Türkiye de bu güçlükleri ve darboğazları zaman zaman yaşayan ülkelerden birisidir. Bu tür ekonomik sıkıntıları aşmak ve bir daha aynı sıkıntıları yaşamamak her ülke ekonomi politikasının temel önceliklerinden birisidir. Bu amaçla ülkeler dışsatımın artırılmasını öncelikli hedef olarak belirlemektedirler. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi, dışsatım her ülke ekonomisinin büyümesi için temel itici güçlerden birisidir. Bu bağlamda, Türkiye de özellikle 1983 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisinin dış ticaret alanında gerektirdiği tedbirleri alarak dış ticaretini artırmayı hedeflemiştir. Bir taraftan bir çok mal ve hizmetin dışalımını serbest bırakılırken diğer taraftan ihracatı artırmak için çeşitli teşvik politikalarını yürürlüğe koymuştur. Dış turizm gelirlerinin görünmeyen dışsatım geliri olması ve ülkenin önemli oranda döviz kazandırıcı bir turizm potansiyeline sahip olması nedeniyle turizm de teşvik edilen sektörler arasında

yer almıştır. Yürürlüğe konan dışsatımı teşvik politikaları sonucu, hem dışsatım hem de turizm gelirlerinde önemli miktarlarda gelişme yaşanmıştır. Tablo 5'te de görüldüğü gibi 1998 yılında, 26.973 milyon dolarla dışsatım gelirleri, 7.177 milyon dolarla da turizm gelirleri en yüksek rakamlara ulaşmıştır. 1990 yılından 1998 yılına artış oranına bakıldığında; turizm gelirleri % 222,54 artarken, dışsatım gelirlerindeki artışın % 208,14'te kaldığı görülmektedir.

Turizm gelirlerinin Türkiye ekonomisi içindeki ağırlığını somut olarak görebilmek için turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payına bakmak gerekmektedir. Turizm gelirlerinin ulusal gelirler içindeki payının artması turizmin ülke ekonomisindeki ağırlığını da artırmaktadır.

Tablo 5'te de görüldüğü gibi turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı 1990 yılında % 2,13 iken 1998 yılında bu oran % 3,47'ye yükselmiştir.

Turizm gelirlerinin Türkiye'nin dışsatım gelirleri içindeki payı ise Türkiye ekonomisi içinde turizm gelirlerinin yerini gösteren bir başka göstergedir. Turizm gelirlerinin dışsatım gelirleri içindeki payı Türkiye'nin dışsatımı içinde turizm gelirlerinin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla turizm gelirlerinin Türkiye'nin dışsatım gelirleri ve ulusal gelir içindeki paylarının artması turizm sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki önemini de artırmaktadır. Öyle ki Türkiye'nin yavaş da olsa bir turizm ülkesi olma yolunda olduğu söylenebilir. Çünkü Yarcan'a göre; "turizm gelirlerinin gayrisafi milli hasıla içindeki payının % 5 ve daha fazla olması ülkenin turizm ülkesi olduğunun ve ekonomisinin kısmen turizme bağlı olduğunun göstergesidir" (Yarcan, 1994: 8).

Tablo 5'te de görüldüğü gibi turizm gelirlerinin Türkiye'nin dışsatım gelirleri içindeki payı 1990 yılında % 24,72 iken 1998 yılında bu oran % 26,66 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 5'te verilen ulusal gelir, dışsatım geliri, turizm gelirlerinin ulusal gelire ve dışsatım gelirlerine oranına ait verilere bakıldığında 1991 ve 1999 yıllarında yaşanan krizler hariç turizm gelirlerinin ulusal gelirlere ve dışsatım gelirlerine oranlarında istikrarlı bir ilişki gösterdiğini söylemek olasıdır.

Dış turizm giderleri ülke vatandaşlarının turist olarak yaptıkları yurt dışı seyahatlerinde yaptıkları toplam harcamaları ifade eder. Ülke vatandaşlarının yurt dışına çıkışlarında ülkeden döviz çıkışı olduğundan, turizm giderleri görünmeyen bir dışsatım olarak kabul edilir. Dış turizm giderlerinin görünmeyen bir dışsatım olması nedeniyle ödemeler dengesini olumsuz olarak etkilemektedir.

Tablo 6: Turizm Giderlerinin Dışalım İçindeki Payı

Yıllar	Turizm Gideri (TG _D) (\$ milyon)	Dışalım Gideri (D _A G) (\$ milyon)	TG _D /D _A G (%)
1990	520	22.302	2,33
1991	592	21.047	2,81
1992	776	22.871	3,39
1993	934	29.428	3,17
1994	866	23.270	3,72
1995	911	35.709	2,55
1996	1.265	43.626	2,89
1997	1.716	48.558	3,53
1998	1.754	45.921	3,81
1999	1.471	40.686	3,61

Kaynak: TCMB ve DİE

Tablo 6'da görüldüğü gibi Türkiye'nin dış turizm giderleri 1990 yılında 520 milyon dolarken 1998 yılında 1.754 milyon dolarla en yüksek değerine ulaşmıştır. Türkiye'nin dışalım giderleri ise 1990 yılında 22.302 milyon dolar iken 1997 yılında en yüksek değerine ulaşarak 48.558 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dokuz yıllık süre içerisinde dış turizm giderlerinde % 337'lik bir artış gerçekleşirken sekiz yıllık süre içerisinde dışalım giderlerindeki artış oranı % 217'de kalmıştır. Dış turizm gelirlerinin dışalım giderlerine oranına bakıldığında 1990 yılında % 2,33 olan oranın 1998 yılında % 3,81'e yükseldiği görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin dış turizm giderlerinde 1994 ve 1999 yıllarında meydana gelen düşüşler Türkiye'nin 1994 ve 1999 yıllarında içine düştüğü ekonomik kriz dönemleri ile örtüşmektedir. Bu örtüşme, ulusal gelir ile dış turizm giderleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu savını güçlendirmektedir.

Ödemeler dengesi içerisinde yer alan dış ticaret hesabı, bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı yalnızca mal alım-satımını gösterirken; dış ticaret hesabını da kapsayan cari işlemler hesabı, bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı tüm mal ve hizmet alım satımlarını göstermektedir. Dolayısıyla cari işlemler dengesi ülke ekonomisinin dışa bağımlı olup olmadığını göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Çakır, 1999: 84, 112).

Tablo 7: Net Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesindeki Yeri

Yıllar	Net Turizm Geliri (NTG _L) (\$ milyon) NTG _L = (TG _L - TG _D)	Dış Ticaret Dengesi (DTD) (\$ milyon) DTD = TD _A - TD _S	NTG _L /DTD (%)	Cari İşlemler Dengesi (CİD) (\$ milyon)	NTG _L Dikkate Alınmadığında Oluşacak (CİD) (\$ milyon)
1990	2.705	-9.555	28,30	-2.625	-5.330
1991	2.062	-7.340	28,09	250	-1.812
1992	2.863	-8.190	34,95	-974	-3.837
1993	3.025	-14.160	21,36	-6433	-9.458
1994	3.455	-4.216	81,94	2.631	- 824
1995	4.046	-13.212	30,62	-2.339	-6.385
1996	4.385	-10.582	41,43	-2.437	-6.822
1997	5.286	-15.358	34,41	-2.638	-7.924
1998	5.423	-14.220	38,13	1.984	-3.439
1999	3.732	-10.447	35,72	-1.364	-5.096

Kaynak: Tablo T.C. Merkez Bankası ve Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı verilerinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Türkiye'nin dış ticaret dengesi büyük miktarlarda açık vermektedir. Bu açığın en önemli nedeni dış ülkelere yapılan mal dışalım rakamlarının dış ülkelere yapılan mal dışsatımları rakamlarından oldukça büyük olmasıdır. Tablo 7'de de görüldüğü gibi, net turizm gelirlerinin dış ticaret dengesi açıklarını kapatma oranları oldukça yüksektir. Net turizm gelirlerinin dış ticaret dengesi açıklarına oranı 1993 yılında % 21,36 ile en düşük düzeyde gerçekleşirken 1994 yılında % 81,94 olarak en yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu oran 1990-1999 yılları arasında ortalama % 37 seviyelerindedir. 1994 yılında ekonomik kriz sonucu ulusal gelirin düşmesi hem dışalım hem de dış turizm giderlerinin bir önceki yıla oranla düşmesine neden olarak net dış turizm gelirlerinin dış ticaret dengesine oranını aşırı derecede yükselttiği ileri sürülebilir.

Cari işlemler dengesi içerisinde yer alan turizm gelir ve giderlerinin sürekli Türkiye lehine önemli miktarlarda fazla vermesi, cari işlemler dengesi açıklarının önemli oranda azalmasına neden olmaktadır. Tablo 7'deki net turizm gelirleri dikkate alınmadığı takdirde oluşacak cari işlemler dengesi rakamlarına bakıldığında net turizm gelirlerinin cari işlemler dengesine etkisi çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

SONUÇ

Bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı tüm ekonomik işlemleri gösteren dış ödemeler bilançosunun dengede olması tüm ülkeler için oldukça önemlidir. Çünkü, ödemeler dengesindeki bir bozukluk gelir, istihdam ve fiyatlara yansımaktadır. Bu nedenle özellikle ödemeler dengesi açık veren ülkeler, açıkları kapatmakta görünmeyen bir dışsattım olarak diğer dışsattım sektörlerine göre bazı avantajlara sahip olan dış turizmi kullanmak istemektedirler. Hem ödemeler dengesini açıklarını kapatmak hem de ülke ekonomisini canlandırmak için bir çok ülke, bir taraftan dış turizm gelirlerini artırmak amacıyla çeşitli turizm teşvik politikaları uygularken; diğer taraftan dış turizm giderlerini azaltmak amacıyla çeşitli kısıtlayıcı politikar uygulamaktadır.

Ödemeler dengesi önemli miktarlarda açık veren Türkiye, 1983 yılından bu yana dış turizmi teşvik ederek açıkları kapatmayı ekonomi politikasının önemli bir ayağı olarak uygulamaktadır. Turizm sektörünün teşvik edilmesi, Türkiye'nin net turizm gelirlerinin artmasına yol açmıştır. Çalışma kapsamında incelenmekte olan 1990-1999 yılları arasındaki gelişmeye bakıldığında; 1990 yılında 1.992 milyon dolar olan net turizm gelirlerinin, 1998 yılında 5.423 milyon dolara ulaşarak % 273,23 oranında artış gösterdiği görülmektedir. Bu artış oranı ödemeler dengesinde en önemli kalemlerden birisi olan dışsattımdaki % 208,14'lük artıştan daha büyük olarak gerçekleşmiştir.

1990-1999 yılları arasında net turizm gelirlerinin dış ticaret dengesine oranı ortalama % 37 olark gerçekleşmiştir. Diğer bir anlatımla, toplam mal dışsatımı ile dışalım arasında Türkiye lehine oluşan açığın % 37'si turizm gelirleri ile kapatılmıştır. Bu durum Türkiye'nin uyguladığı turizm teşvik politikalarının en azından ödemeler dengesi açısından önemli bir başarı sağladığı şeklinde değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Alkin, E., (1990). *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*. İstanbul, Filiz Kitabevi.

Bautçugil, S. İ., (1986). *Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Birkan, İ., (1995). Turizm Endüstrisinin Kalkınmakta Olan Ülkelerin Ekonomileri Üzerindeki Etkileri. *Anatolia Turizm araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2., ss. 26-29.

Çakır, P., (1999). *Türkiye'nin Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesine katkısının Analizi*, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Edgel, L. D. (1990). *International Tourism Policy*, New York, Van Nostrand Reinhold.

Edgell, L. D., Sr., Ph.D., (1993). *World Tourism at the Millennium: A Agenda for Industry, Government and Education*, U.S. Department of Commerce, U.S. Travel and Tourism Administration.

İçöz, O. ve Kozak, M. (1998). *Turizm Ekonomisi*, Ankara, Turhan Kitabevi.

İçöz, Orhan. (1987). *Turizmin Bölgesel ekonomik Etkileri ve Kuşadası Örneği*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Jonnard, M.C. (1998). *International Business and Trade: Theory, Practise and Policy*, Boca Rotan, CRC Press LLC.

Karabulut, E. ve Düzgünoğlu, E., (1999): *Development of Turkish Tourism*, İstanbul, TURSAB.

Karlık, R. S. (1999). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, Beta Basım Dağıtım A.Ş.

Kozak, N., Akoğlan, M., ve Kozak, M.,. (1997). *Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar*, Ankara, Turhan Kitabevi.

Mathieson, A. & Wall, G, (1993). *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*, Essex, Longman Scientific & Technical

Olalı, H. ve Timur, A. (1986). *Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, İzmir, Ofis Matbaacılık San. Ltd. Şti.

Olalı, H. Ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*, İzmir, Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti

Pearce, D.G., (1992). *Tourist Development*, Essex, Longman Scientific & Technical, Longman Group UK Ltd.

Salvatore, D. (1990). *International Economics*, New York, Macmillan Publishing Company.

Tarhan, C. (1996). *Tourism Economics*, Ankara, Bilkent University School of Tourism and Hotel management.

Yarcan, Ş., (1994). *Turizm Endüstrisinin Yapısı*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.

İnternet

Yıllar İtibariyle Ödemeler Dengesi, (2001).
<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/tablo10.xls>

T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, (2001). <http://www.die.gov.tr/istatistikler.htm>

Ödemeler Dengesi, (2001). <http://tcmbf40.tcmb.gov.tr/cgi-bin/fameccgi>